
**POTENTIALS AND OBSTRUCTION FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL
TOURISM OF THE REPUBLIC OF SRPSKA**

Sandra Rover

sandra.rover456@gmail.com

Milan Tomic

milantm93@gmail.com

Abstract: The aim of this paper is to examine potentials and obstacles for the development of rural tourism in the Republic of Srpska. The analysis of both the potential and the integration of the entities crucial for the development of rural tourism, as well as the limiting factors that lead to stagnation in the development of rural tourism, is covered. Also, the goal is to explore the views of users and providers of rural tourism services and institutions dealing with the tourism industry on the state of the tourist offer and the limiting factors of its development. Rural destinations are becoming more attractive and more visited by tourists due to the natural environment, clean air, manifestations, possibilities of consuming traditional food and beverages, sports and various other activities. However, the ruin of rural tourism is reflected in the fact that it can violate the original form of rural space through various forms of environmental pollution of space, water and air. Preservation of existing resources is a necessity because the preserved environment is a prerequisite for the development of rural tourism. Republic of Srpska has seen a steady growth in the tourist visit in recent years, but there are still limiting factors for the development of rural tourism, which are most often seen in the poorly developed infrastructure of certain rural destinations, lack of accommodation capacities and the lack of qualified labor force, cooperation of several actors. It cannot be developed without the cooperation of regional and local authorities, non-governmental organizations, tourist organizations and businesses with local people. These actors should help the development of rural tourism through various subsidies, incentives, infrastructure construction and marketing.

Republika Srpska faces the problem of insufficient promotion of tourism products, which reflects on the bad image of the entire tourism. The strong competition from the countries of the region, primarily Croatia and Montenegro, draws a large number of tourists, which points to the fact that the consumers of tourism services of the Republic of Srpska are in the highest estimate domestic guests of a poor standard of living. The development of rural tourism should be based on an integrated approach to development and care for resources. Only preserved resources can be a condition for the development of rural tourism now and in the future.

Keywords: rural tourism, natural resources, integral and sustainable approach.

**POTENCIJALI I PREPREKE ZA RAZVOJ RURALNOG TURIZMA REPUBLIKE
SRPSKE****Sandra Rover**

sandra.rover456@gmail.com

Milan Tomic

milantm93@gmail.com

Rezime: Cilj istraživanja ovog rada je sagledavanje potencijala i prepreka za razvoj ruralnog turizma u Republici Srpskoj. Obuhvaćena je analiza kako potencijala, tako i integracije subjekata ključnih za razvoj ruralnog turizma, ali i ograničavajućih faktora koji dovode do stagnacije u razvoju ruralnog turizma. Takođe, cilj je istražiti stavove korisnika i pružalaca usluga ruralnog turizma i institucija koje se bave oblastima turizma o stanju turističke ponude i ograničavajućim faktorima njegovog razvoja. Ruralne destinacije su sve atraktivnije i sve posjećenije od strane turista zbog prirodnog ambijenta, čistog vazduha, manifestacija, mogućnosti konzumiranja tradicionalne hrane i pića te sportskih i raznih drugih aktivnosti. Međutim, mana ruralnog turizma se ogleda u tome da on može narušiti izvorni oblik ruralnog prostora kroz razne oblike ekološkog zagađivanja prostora, vode i vazduha. Očuvanje postojećih resursa predstavlja potrebu jer je očuvana životna sredina preduslov za razvoj ruralnog turizma. Republika Srpska posljednjih godina bilježi konstantan rast turističke posjete, ali se još uvijek javljaju ograničavajući faktori za razvoj ruralnog turizma koji se najčešće ogledaju u loše razvijenoj infrastrukturi pojedinih ruralnih destinacija, nedostatku smještajnih kapaciteta i nedostatku kvalifikovane radne snage. Ruralni turizam, u svom razvoju, zahtjeva saradnju više aktera. On se ne može razvijati bez saradnje regionalnih i lokalnih vlasti, ne

vladinih organizacija, turističkih organizacija i privrednih subjekata sa lokalnim stanovništvom. Ovi akteri treba da pomažu razvoj ruralnog turizma kroz razne subvenije, podsticaje, izgradnju infrastrukture i marketing.

Republika Srpska se suočava sa problemom nedovoljne promocija turističkog proizvoda što se odražava na loš imidž cjelokupnog turizma. Jaka konkurencija zemalja regiona, prvenstveno Hrvatske i Crne Gore, odvlači veliki broj turista što ukazuje na činjenicu da su konzumenti turističkih usluga Republike Srpske u najvećem procenu domaći gosti slabijeg životnog standarda. Razvoj ruralnog turizma treba da se temelji na integralnom pristupu razvoju i brizi za resurse. Samo očuvani resursi mogu da budu uslov razvoja ruralnog turizma sada i u budućnosti.

Ključne riječi: ruralni turizam, prirodni resursi, integralni i održivi pristup.

UVOD

Ruralni turizam predstavlja posjetu turista ruralnom okruženju, koje im nudi kombinaciju prirodnih i kulturnih doživljaja, kao i upoznavanje ljudi tipičnog ruralnog karaktera i načina njihovog života. Osnovni cilj ruralnog turizma jeste da pružaocu usluga obezbijedi zaradu, a da se pri tome vodi računa o poštovanju principa održivog razvoja i očuvanja resursa. Turizam u ruralnim područjima predstavlja važno sredstvo revitalizacije napuštenih ruralnih područja, koje može da podstakne njihovu održivost u budućnosti kroz stvaranje novih radnih mjesta i sprečavanja sve češćeg problema iseljavanja stanovništva iz ruralnih oblasti Republike Srpske. Pored toga što se Republika Srpska odlikuje veoma kvalitetnim potencijalima za razvoj ruralnog turizma, ona se istovremeno suočava sa problemima ekonomske i socijalne prirode, kako po pitanju turizma, tako i cjelokupnog životnog standarda.

Ruralni turizam u Republici Srpskoj

Republika Srpska zauzima površinu od 25.053 km², prema zadnjem popisu iz 2013. godine ima 1.170.342 stanovnika, zahvata sjeverni i istočni dio Bosne i Hercegovine. Planine Republike Srpske se odlikuju izuzetno lijepim pejzažima i selima smještenim na padinama. One su bogate raznolikom florom i faunom, izvorima vode, kanjonima i vazдушnim banjama. Najznačajnije planine za planinski turizam su Jahorina, Vlašić, Kozara, Romanija, Zelengora, Javor i Maglić. Ove planine nude skijaške staze, mogućnosti za lov i ribolov, konzumaciju tradicionalnih proizvoda i obilazak spomenika kulture. Ruralni turizam u Republici Srpskoj ne može da se razvija bez integracije različitih aktera. Subvencije i podsticaji od strane javnog sektora mogu da budu od ključnog značaja za razvoj turizma. Potrebe ruralnog stanovništva za finansiranjem proizilaze prvenstveno iz slabe ekonomske snage poljoprivrednih gazdinstava, zatim iz nedovoljnih ili neadekvatnih finansijskih podsticaja od strane javnog sektora, neprepoznavanja ruralnog turizma kao važnog za razvoj lokalne zajednice, loše infrastrukture, nedostatka marketinga i promocije. Republiku Srpsku krase devet banja sa izuzetno kvalitetnim, termalnim i mineralnim vodama, to su banja Vrućica kod Teslića, banja Slatina nedaleko od Banja Luke, banja Dvorovi kod Bijeljine, banja Kulaši kod Prnjavora, te Mlječanica, Vilina vlas i Guber. Ove banje privlače posjetioce iz raznih zemalja svojim izvorima ljekovitih voda koje su korisne za liječenje raznih oboljenja. Zbog toga su banje od izuzetnog značaja za razvoj ruralnog turizma. Republika Srpska bilježi rast posjetilaca manastirima i drugim vjerskim objektima. Manastiri datiraju još iz srednjeg vijeka i za turiste predstavljaju pravu atrakciju. Među najposjećenijim manastirima se izdvajaju manastir Tvrdoš kod Trebinja, Dobrun kod Višegrada, Zavalu, Dobrićevo, Hercegovačka Gračanica i Gomionica. Ovi manastiri privlače turiste svojom arhitekturom i ikonama posebne vrijednosti. Manastiri se nalaze van urbanih zona, u mirnom i prirodnom ambijentu što privlači sve veći broj posjetilaca. Republika Srpska posjeduje četiri prirodna rezervata, Perućica, Janj, Lom i Bardača. Ovi rezervati obiluju florom i faunom koja privlači ljubitelje lova i ribolova. Lov na divljač u ovim rezervatima privlači kako domaće tako i turiste iz inostranstva, a takođe je značajan gastro i izletnički turizam ovih rezervata.

Avanturističkom turizmu Republike Srpske pogoduju tokovi rijeka Tare i Vrbasa, koji pružaju mogućnost za splavarenje, rafting, kanjoning i alpinizam. Rijeka Vrbasa je najpovoljnija za kajak na brzim vodama zbog kanjona, brzaka i bukova. Desna pritoka Vrbasa je naročito pogodna za kanjoning, penjanje uz stijene i skakanje sa stijena. Pored navedenog, potencijal za razvoj ruralnog turizma Republike Srpske čine razne manifestacije od kojih su najznačajnije Zimsko prelo u Banjoj Luci, Dani jagode u Slatini, Dani Bilećkih proizvoda u Bileći, Gastro dan u Kozarskoj Dubici, Prva kosa Grmeča u Driniću, Zlatni kotlić Semberije u Bijeljini, Kozarski etno u Banjoj Luci, Dani kosidbe na Balkani u Mrkonjić Gradu, Dani vršidbe u Rogoljima kod Gradiške, Sajam prehrambenih proizvoda i ručnih radinosti Nevesinje, Dani borovnice u Foči, Gastro fest Bardača, Derventa etno. Manifestacije su većinom gastronomskog tipa i nude široku ponudu. Takođe ne zaostaju ni manifestacije koje čuvaju tradiciju starih zanata i tradicionalnih rukotvorina koje privlače kako domaće tako i strane posjetioce.

Brojno stanje posjeta turista Republici Srpskoj

Posmatrajući period od 2007-2017. godine, Republika Srpska bilježi rast turističke posjete za 6,4 % godišnje, osim u 2014. godini, gdje je posjeta turista bila u blagom padu. Razlog tome su vremenske neprilike koje su pogodile Republiku Srpsku. Dolasci turista u planinska mjesta bilježe prednost od oko 5 % u odnosu na banjska mjesta, dok

posjete turista ostalim mjestima bilježe 52 % u ukupnom broju dolazaka turista. Udio dolazaka stranih turista je najveći u ostalim turističkim mjestima (61 %), dok je u banjskim i planinskim mjestima veći procenat domaćih turista i kreće se za banjska mjesta do 14 % u odnosu na strane turiste, dok je u planinskim mjestima broj domaćih turista veći za oko 17 % u odnosu na strane turiste.

Tabela 1. Dolasci turista u Republiku Srpsku po vrsti mjesta od 2007-2017. godine

Izvor: Republički zavod za statistiku Republike Srpske

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Banjska mjesta	44.517	40.495	30.263	42.646	47.736	46.681	44.818	43.529	47.491	52.617	56.479
Domaći turisti	33.553	30.765	23.125	32.140	34.577	33.279	30.587	27.836	31.080	32.629	32.905
Strani turisti	10.964	9.730	7.138	10.506	13.159	13.402	14.231	15.693	16.411	19.988	23.574
Planinska mjesta	44.217	48.509	44.787	42.181	37.405	41.517	41.902	40.648	55.949	55.821	58.952
Domaći turisti	23.468	27.074	27.056	25.683	22.539	26.570	24.600	28.483	36.775	35.587	37.011
Strani turisti	20.749	21.435	17.731	16.498	14.866	14.947	17.302	12.165	19.174	20.234	21.941
Ostala turistička mjesta	117.635	130.753	134.036	131.393	132.781	134.858	147.849	159.092	176.381	200.078	215.521
Domaći turisti	64.621	68.696	71.833	72.030	71.763	69.494	75.841	77.107	83.324	90.834	91.988
Strani turisti	53.023	62.057	62.203	59.363	61.018	65.364	72.008	81.985	93.057	109.244	123.533
Ukupno	206.369	219.757	209.086	216.220	217.922	223.056	234.569	243.269	279.821	308.516	330.952
Domaći turisti	121.642	126.535	122.014	129.853	128.879	129.343	131.028	133.426	151.179	159.050	161.904
Strani turisti	84.736	93.222	87.072	86.367	89.043	93.713	103.541	109.843	128.624	149.466	169.048

Broj domaćih turista u periodu od 2007-2016. godine je prednjačio u odnosu na strane turiste, dok je broj posjete stranih turista u 2017. godini u blagoj prednosti u odnosu na posjete domaćih turista. Strani turisti u Republici Srpskoj su ostvarili 169.048 posjeta, dok su domaći turisti ostvarili ukupno 161.904 posjeta. Domaći turisti ostvaruju udio od 48,7 % u ukupnom broju dolazaka, a broj posjeta domaćih turista raste za 6,4 % na godišnjem nivou. Najveći broj stranih turista dolazi iz Srbije (28 %), zatim iz Hrvatske (13,3 %) i Slovenije (10,7 %), slijede Austrija, Crna Gora i Italija sa po 3,6 %.

Smještajni kapaciteti

Kada su u pitanju smještajni kapaciteti u Republici Srpskoj, bilježi se najveći broj hotela, sa porastom broja soba u prethodne 2 godine. Broj ležaja u sobama se takođe povećava, tako da se broj ležaja u 2016. godini povećao za oko 3.000 u odnosu na 2015. godinu. Hotele slijede moteli, a zatim pansioni. Najveći broj pansiona se bilježi 2008. i 2009. godine. Od tada slijedi pad broja pansiona, a samim ti soba i ležaja u pansionima. Republika Srpska je u 2017. godini raspolagala sa ukupno 220 registrovanih objekata za turistički smještaj.

Ograničavajući faktori za razvoj ruralnog turizma Republike Srpske

Razvoj turizma u Republici Srpskoj ima ograničavajuće faktore koji se mogu sažeti u tri glavne grupe:

- ... Demografske promjene koje se odnose na migracije stanovništva i pad nataliteta, sve veći broj starog stanovništva.
- ... Klimatske promjene dovode do potrebe turista da borave u planinskim područjima, na čistom vazduhu, stoga se javlja potreba izgradnje što kvalitetnijih turističkih destinacija u planinskim oblastima.
- ... Globalizacija koju prati sve veća konkurencija u oblasti turizma. Pojavljuju se nove destinacije koje se brzo razvijaju i povećavaju svoju konkurentsku prednost.

Intenzivno iscrpljivanje resursa dovodi do pojave staklene bašte, odnosno kiselih kiša, klizišta, erozije tla i požara. Još jedan savremeni izazov održivog turizma jesu klimatske promjene. Prekomjerne ili nedovoljne snježne padavine utiču na planinski turizam jer skraćuju turističku sezonu, s druge strane veća količina padavina i pad temperature negativno utiču na turizam primorskih destinacija.

Uspostavljanje održivosti turizma treba da bude važan cilj razvoja turizma Republike Srpske koji nameće poštovanje privrednih, ekoloških i socijalnih potreba. Privreda zahtjeva prije svega stvaranje profita, a zatim podsticanje društvenog i ukupnog razvoja. Ekološki zahtjevi predstavljaju potrebu za zdravom životnom sredinom i estetski uređenim prostorom. Socijalni zahtjevi se ogledaju u kvalitetu života lokalnog stanovništva, očuvanju resursa i uključivanje u regionalne razvojne programe. Održivi pristup se pored zaštite prirode i resursa, odnosi i na trajno unapređenje obilježja ruralnog prostora. Zadatak nadležnih institucija u oblasti turizma treba imati fokus na unapređenju turizma tako da se obezbijedi povećanje obima turističkog prometa, povećanje broja zaposlenih u turizmu, samim tim i povećanje profita od turizma. Da bi se uspostavio razvoj ruralnog turizma, neophodna je saradnja stanovništva, javnog i privatnog sektora. Javni sektor svoju ulogu treba da ostvaruje kroz korištenje raspoloživih resursa kojim to područje raspolaže, pri čemu se mora voditi računa o svim karakteristikama područja, od prirodnih karakteristika, nivoa razvijenosti infrastrukture itd.

REZULTATI I DISKUSIJA

Istraživanje institucionalne infrastrukture ovog rada podrazumijeva stavove Turističke organizacije Republike Srpske, jer po strukturi indikatora za ocjenu kvaliteta, ova organizacija je relevantna da vrši provjeru ispunjenosti kriterija za ocjenu kvaliteta ruralnog turizma. Predstavljani su indikatori i stavovi turističkih organizacija o kvalitetu ruralnog turizma. Istraživanje u ovom radu se sprovelo za dobijanje informacija o mišljenju i stavovima šire populacije o njihovom zadovoljstvu trenutnim stanjem ruralnog turizma, te dobijanje mišljenja o tome šta ispitanici smatraju da je neophodno unaprijediti da bi se poboljšao kvalitet ruralnog turizma u Republici Srpskoj. Ispitivanje je obavljeno na uzorku od 40 ispitanika (posjetilaca ruralnih područja). Takođe je obuhvaćena analiza stavova 10 ispitanika iz grupe pružalaca usluga ruralnog turizma.

Tabela 2. Prosječne ocjene i odstupanja svih indikatora

Indikator	Srednja ocjena-pružaoci usluga	Srednja ocjena-posjetioci	Ocjena Turističke organizacije RS	SD	M
Organizacija dočeka	4,70	4,32	4,00	0,35	4,34
Ljubaznost zaposlenih i stanovnika	4,70	4,30	4,00	0,35	4,33
Mogućnost dobijanja informacija o destinaciji prije dolaska	3,90	3,40	4,00	0,32	2,85
Spremnost zaposlenih za pomoć gostima	4,40	4,22	4,00	0,20	4,20
Organizacija prevoza	4,50	3,55	3,00	0,75	3,68
Kvalitet smještaja	4,90	3,95	4,00	0,53	4,28
Kvalitet hrane i pića	4,90	4,87	5,00	0,06	4,92
Postojeće aktivnosti u destinaciji	4,20	3,85	5,00	0,58	4,35
Uređenost okoliša	4,00	3,70	4,00	0,17	3,90
Postojeća infrastruktura	3,00	3,22	2,00	0,65	2,74
Odnos cijene i kvaliteta	4,70	3,90	4,00	0,43	4,20
Osjećaj bezbjednosti u destinaciji	4,50	4,45	5,00	0,30	4,65
Kvalitet vazduha u destinaciji	4,50	4,62	4,00	0,32	4,37
Kvalitet vode u destinaciji	4,60	4,60	5,00	0,23	4,73
Dostupnost destinacije osobama sa invaliditetom	3,80	3,26	3,00	0,40	3,35
Promocija i marketing	3,80	3,27	4,00	0,37	3,69
Prosjek	4,03	4,00	3,75	0,18	3,92

SD-standardna devijacija, M-medijana

Ispitnici su najlošije ocjenili postojeću infrastrukturu te promociju i marketing. To se podudara sa pitanjem „šta je potrebno unaprijediti u turističkoj destinaciji“, gdje su ispitanici kao potrebno naglasili upravo ova dva indikatora

kvaliteta. Prilikom poređenja ocjena indikatora kvaliteta ruralnog turizma u RS od strane ispitanih institucija i analize stavova korisnika i pružalaca usluga ruralnog turizma, uočava se da su sve grupe ispitanika visoku ocjenu dali prvenstveno za kvalitet hrane i pića, kvalitet smještaja, vode i vazduha, uređenost okoliša, ljubaznost zaposlenih i stanovnika te odnos cijene i kvaliteta. Zajednička karakteristika za sve grupe ispitanika jeste niska ocjena za razvijenost infrastrukture, pristupačnost destinacije ljudima sa invaliditetom, organizacija javnog prevoza do destinacije te komunikacije između turističkih organizacija i pružalaca, odnosno korisnika ruralnih turističkih usluga.

Snage	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> - Očuvano prirodno bogatstvo; - Očuvanost životne sredine; - Bogato kulturno-istorijsko nasljeđe; - Bogata gastronomska ponuda - Gostoprimstvo; - Bogata ponuda turističkih aktivnosti; - Rast turističke industrije. 	<ul style="list-style-type: none"> - Nedostatak svijesti o značaju i mogućnostima turističke privrede; - Nedovoljno prepoznatljiv turistički proizvod; - Nedovoljna primjena informacionih tehnologija; - Loš kvalitet infrastrukture; - Nedostatak smještajnih kapaciteta; - Nedostatak adekvatne promocije ruralnih destinacija;
Šanse	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> - Orijentisanost na prirodu (banjski, eko, planinski, lovni, ribolovni turizam); - Podizanje svijesti o principima održivog turizma; - Obogaćivanje ponude u ruralnom turizmu; - Saradnja sa turističkim organizacijama; - Pristup strukturnim fondovima EU; - Brendiranje turističkog proizvoda; - Obuka pružalaca usluga u ruralnom turizmu - Kategorizacija objekata u ruralnom turizmu - Veća finansijska izdvajanja za razvoj usluga u ruralnom turizmu 	<ul style="list-style-type: none"> - Turistička konkurencija; - Visok interes turista za velike turističke destinacije; - Sporo donošenje prostornih planova opština ; - Niska kupovna moć domaćih turista; - Porast broja domaćih u odnosu na strane turiste; - Loš imidž države; - Vremenske nepogode, loša politička i ekonomska situacija, <p>nestimulativna zakonska i druga pravna regulativa, odsustvo podrške vlasti za razvoj ruralnog turizma</p>

Tabela 3. Swot analiza ruralnog turizma Republike Sprske

Swot analiza turizma Republike Sprske naglašava prvenstveno prirodne potencijale kao snage razvoja ruralnog turizma. Slabosti se ogledaju u lošem kvalitetu infrastrukture, nedostatku promocije turizma kao i potrebama za većim brojem smještajnih kapaciteta obzirom na rast turističke posjete. Prijetnje proizilaze iz ekonomske slabosti cjelokupnog društva koje uzrokuju nisku kupovnu moć domaćih turista, obzirom da je veći broj domaćih u odnosu na strane posjetioce. Takođe, veće turističke destinacije privlače pažnju posjetiocima što dovodi do propadanja manjih. Podizanje svijesti o očuvanju resursa predstavlja šansu razvoju ruralnog turizma jer orjentisanost na očuvanje prirode te saradnja svih aktera na svim nivoima dovodi do podizanja kvaliteta usluga u ruralnom turizmu.

ZAKLJUČAK

Potencijali se ogledaju u prirodnim dobrima, raznolikosti seokskih naselja, tradiciji, gastronomskoj ponudi, kulturno-istorijskom nasljeđu, starim zanatima i manifestacijama, planinama, riječnim dolinama, parkovima prirode, rezervatima, hidropotencijalu, biljnom i životinjskom svijetu. Turistička industrija svake godine bilježi rast, pored domaćih, značajan je i broj inostranih turista, posebno iz zemalja regiona (Srbija, Hrvatska, Slovenija, Crna Gora). Od inostranih turista najveći broj posjeta ostvaruju turisti iz Austrije, Njemačke i Italije. Da bi se unaprijedio kvalitet usluga u ruralnom turizmu, potrebna je integracija svih aktera, privatnog i državnog sektora, sa stanovništvom odnosno pružaocima usluga. Analiza stavova korisnika i pružalaca usluga ruralnog turizma, te stavovi nadležnih institucija pokazuju da ne postoje značajna odstupanja u stavovima po pitanju indikatora kvaliteta ruralnog turizma. Pored značajnih potencijala za razvoj i rasta broja posjete turista, Republika Sprska je nisko rangirana destinacija u pogledu razvoja turizma. Da bi se ta slika poboljšala potrebno je prije svega unaprijediti postojeću infrastrukturu, edukovati stanovništvo o značaju ruralnog turizma, unaprijediti smještajne kapacitete i raditi na unapređenju promocije i marketinga Republike Sprske kao turističke destinacije.

LITERATURA

- [1] Integralni ruralni razvoj: ka skladnijem regionalnom razvoju, V. Radovanović, Beograd, 2011;
- [2] Integrated quality management model on the example of destination Split, M. Sučić, Šibenik, 2007
- [3] Održivi razvoj ruralnog turizma, D.Radonjić, Beograd, 2017;
- [4] OdrživirazvojturizmaIstočneHercegovine, M.Lojović iO. Gnjata, Trebinje, 2016;
- [5] Održivi ruralni razvoj-koncept i merenje, R. Sarić, Beograd, 2016;
- [6] Prostorni plan RS, Urbanistički zavod RS, Banja Luka, 2010;
- [7] Rac, A. i saradnici, Komponenta IPA II u funkciji razvoja ruralnog turizma na prostorima BiH, Jahorina, 2013;
- [8] Republički zavod za statistiku Republike Srpske,
- [9] Rural Tourism and Recreation: Principles to Practice, L. Roberts and D. Hall, 2003,CABI International Publishing, Wallingford, str.128-130
- [10] Strategija razvoja turizma Republike Srpske za period 2011-2020. godine, Banja Luka, 2011,
- [11] Zakon o turizmu Republike Srpske, službeni glasnik Republike Srpske broj: 45/ 17 od 18.05.2017;
- [12] Zakon o zaštiti prirode RepublikeSrpske, Službeni glasnik RS br. 20/ 14;